

УДК 811.161.2'372.21

Д. В. Козловська

*аспірант кафедри української філології і культури
філологічного факультету
Донецького національного університету (м. Вінниця)
e-mail: kozlovskayadv@meta.ua*

СМИСЛОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВАРІАНТІВ НАЙМЕНУВАННЯ ПЕРСОНАЖІВ У КНИЗІ- ДАЙДЖЕСТИ МАРІЇ МАТІОС «ВИРВАНІ СТОРІНКИ З АВТОБІОГРАФІЇ»

У статті проаналізовано семантичне навантаження варіантів найменування персонажів твору Марії Матіос «Вирвані сторінки з автобіографії». Зафіксовано найбільш значеннєво наповнені варіанти антропонімів, які, крім хронотопічної, виконують емотивну функцію.

Ключові слова: *варіант найменування, смислове навантаження, відіменне найменування, денотат, квалітатив, демінутив.*

Останнім часом усе більший інтерес дослідників викликає ономастикон прози популярної сучасної української письменниці Марії Матіос. Спостерігається тенденція до вибору в якості об'єкта вивчення не тільки сукупності власних імен певного літературно-художнього твору авторки, а й окремо взятих онімів, оскільки нерідко вони набувають символічності, обростаючи численними аналогіями, мають неабиякий асоціативний, достатній для детального вивчення потенціал тощо (праці Н. Бербер, А. Вегеш, З. Бакум та ін.). Проте ще не було зроблено спроби проаналізувати твір Марії Матіос «Вирвані сторінки з автобіографії» з точки зору функціонування власних імен реальних осіб, що, на нашу думку, заслуговує на окремий розгляд.

Метою нашої статті є здійснення аналізу вживання варіантів найменувань персонажів у зазначеному творі. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: а) умовно розбити антропоніми на групи за місцем їхніх носіїв у ієрархії різновидів діяльності (соціальної, політичної, культурної) та у часопросторі (сучасники / попередники сучасних поколінь); б) зафіксувати найбільш семантично наповнені варіанти найменувань та визначити їхнє смислове

навантаження у тексті. **Об'єктом** дослідження постають імена персонажів книги-дайджесту Марії Матіос «Вирвані сторінки з автобіографії». **Предмет** розгляду — смислове навантаження варіантів антропонімів реальних осіб у творі.

Жанр «Вирваних сторінок...» авторка визначає як *книга-дайджест*, чим підкреслює інформативність твору, ніби зшитого з фрагментів або, за словами письменниці, «секунд її життя і життя інших...». Поняття дайджесту якраз і передбачає вміщення матеріалів у скороченому вигляді, формат якого є зручним для ознайомлення. З найперших рядків читача, а особливо дослідника-ономаста, заінтриговано фразою «Ви будете зашпортуватися. В іменах, подіях і датах» [5, с. 3]. Імена громадських, політичних і культурних діячів, учителів, друзів, односельців письменниці відіграють роль одного з визначальних компонентів у побудові сценарію цього дайджесту, постаючи своєрідними скріпами, що сприяють розгортанню сюжету й надають текстові цілісності. Марія Матіос спорадично повертається до того чи іншого персонажа, вживаючи різні варіанти його найменування, залежно від описуваної ситуації або її ставлення до згадуваної особи.

Згідно з думкою В. Галич, імена реальних осіб належать до літературно-художньої ономастики та є елементами художньої форми твору, що суперечить поглядові М. Карпенко, згідно з яким імена реальних персонажів слугують лише вказівками на дійсність і тому не мають бути зараховані до літературних антропонімів [4, с. 119]. Ми ж схилиємося до думки про належність історичних власних імен до літературно-художньої ономастики, тим більше в автобіографічному творі, де всі персонажі є реальними особами, на чії антропоніми лягає все смислове навантаження. Їхні власні імена та варіанти виражають світосприйняття автора, функціонують у тексті в ролі стилістичних прийомів: метонімії, евфемізмів тощо. Інколи такі оніми, взяті з власного життєвого досвіду автора, виконують суто хронотопічну функцію, однак у більшості випадків — емотивну, відбиваючи особисте ставлення мовця за допомогою використовуваних варіантів, які контекстуально набувають різного конотативного забарвлення: від офіційності до невимушеності, від шанобливості до зневажливості й т. ін. Будь-який антропонім, уміщений у літературно-художній текст, має смислове навантаження, але враховуючи, що ми аналізуємо автобіографічний твір, треба зауважити, що в ньому семантично наповне-

ними є саме варіанти найменування, адже письменниця не вигадує імен у творі й лише за допомогою варіантів передає своє ставлення до персонажів.

Велику групу в тексті твору «Вирвані сторінки з автобіографії» складають найменування родичів письменниці, переважно вжиті у сполученні з апелятивами, та їхні варіанти: прапрапрадід *Фока Матіос (Фока)*, прадід *Ілля (Ілля Джуряк)*, прадід по татовій лінії *Іван (Іван Андрійович)*, прадід по татовій лінії *Григорій Ілліч Яковійчук (Григорій, Григорій Яковійчук)*, дід по матері *Власій (Власій Матіос, Матіос Власій Юрійович)*, бабуся *Гафія (Гафія Джуряк, Гафія Іллівна Матіос)*, дід по батькові *Онуфрій (Онуфрій Матіос, Онуфрій Іванович Матіос)*, тато *Василь (Василь Онуфрійович, Василь Матіос, Василь Онуфрійович Матіос)*, мама *Павліна (Павліна Власівна, Павліна Матіос, Павліна Власівна Матіос)*, дядько *Михайло (Місько, Матіос Михайло Андрійович)*, дядько *Юрко (Юрко Матіос)*, вуйко *Федір (Федусь)*, тітка *Гафія (Борсук Гафія Власівна)*, троюрідний брат по материній лінії *Михайло (Михайло Софійчук)*. Офіційні тричленні найменування вживаються, як правило, під час ознайомлення нас із біографіями родичів, а в процесі опису замальовок із їхнього життя письменниця використовує одно- чи двочленні антропоніми. Поза тим, досить активно послуговуючись онімно-апелятивною номінацією, авторка вживає виключно лексеми *мама* (а не *мати*), *тато* (а не *батько*), *бабуся*, *бабуся*, *бабка*, чим не менш виразно показує своє ставлення до рідних, ніж самими варіантами антропонімних одиниць. Марія Матіос уводить до тексту відіменні сімейно-родові іменування (як-от: *Василь Андріячуків, Павліна Їлашківна*), лексичною базою для творення яких виступають особові імена предків поіменованих персонажів: «*Татову фамілію (родину) в селі називають Андріячými (за іменем мого прапрадіда Андрія Фоковича Матіоса), або Андріячуками. Мамину — Їлашкými (за іменем мого прадіда Іллі Джуряка...)*» [5, с. 62–63].

Слід відзначити, що крім основних типів антропонімів, не менш важливе значення мають сільські прізвиська як окремий клас пропріальної лексики, що постають варіантами номінації персонажів контекстуально й вирізняються специфічністю виникнення. Сама авторка підкреслює їхню виняткову називну функцію: «*Сільські прізвиська — непомильні. І найбільш надійні там, де половина села — Матіоси, четвертина — Різуні з Григоряками і Джуряками, і дві четвертих —*

Томнюки з Борсуками і Яків'юками разом» [5, с. 63]. Прикладами таких прізвиськ є *Хабалюк по-сільському* (прадід по мамі Юрко Матіос) і *Вашилюк по-сільському* (дядько Юрко). У тексті фігурує й заміник імені: *«чистокровну татарку»* Гаймутдінову Анузію Хісамутдіновну в селі називають *Лізою*, бажаючи таким чином спростити вимову імені для односельців і адаптувати його до місцевого антропонімікону, тим більше, що сама вона давно розчинилася в середовищі буковинців: *«...баба Ліза по-розтоцькому — виховала всіх своїх дітей в українському дусі. І сама стала не меншою українкою, ніж ті, хто споконвіків жив у горах»* [5, с. 82].

Одиничним прикладом представлено прізвисько, яке має варіанти та виконує характеротвірну функцію, яскраво передаючи сутність денотата: *«моя бабуся Гафія Іллівна Матіос на прізвисько Соломон»* [5, с. 5]; *«моя майбутня бабуся Гафія — Соломон по-сільському»* [5, с. 66]; *«казала мені бабуся «Соломон»»*; *«сільський Соломон — бабуся Гафія»* [5, с. 84–85]; *«моя бабуся Гафія (пам'ятаєте, сільського Соломона)»* [5, с. 208]; *«устами моєї покійної бабусі-Соломонихи»* [5, с. 222]. Це прізвисько походить від імені біблійного персонажа й призначене передати життєвську мудрість, організованість персонажа: *«Мойй бабці у спадок передався... природний розум свого батька»*; *«...мойй бабусі Гафії передався ген порядку, успадкований нею від свого батька Іллі»* [5, с. 39–40].

Іншу значну групу становлять найменування земляків письменниці, в тому числі репресованих, депортованих із Буковини або загнаних до колгоспів у 1947–1949 роках. В описі свідчень із архіву вони всі — тричленні: *Танасій Юрійович Данко, Дмитро Маркович Фівка, Фрозина Олексіївна Шутак, Домка Дмитрівна Шутак, Данко Михайло Семенович, Степан Дмитрович Лашкіба, Василь Степанович Данко, Миколай Олексійович Боднарук, Марія Михайлівна Боднарук, Дмитро Параскович Максимчук, Паладія Миколаївна Мотовилець, Шкварчук Яків Степанович, Дмитро Григорович Федішин* тощо. Коли ж авторка в подальшому зображує події, що відбувалися з цими людьми, знов-таки спостерігаємо використання варіантів відіменних найменувань, що несуть певне семантичне навантаження, оскільки надані денотатам із метою ідентифікації та індивідуалізації: *«...У сорок сьомому в Хабаровськ забрали п'ятьох Грицаків (на прізвище Матіос), чотирьох Філіпчаків (на прізвище Матіос), п'ятьох Артемових (на прізвище Матіос) і двох Михайликових дітей (на прізвище Яків'юк...)»* [5, с. 104].

Групами пропріативів, що складаються з власних імен родичів і земляків письменниці, репрезентований український регіональний антропонікон її малої батьківщини.

Черговий великий пласт власних імен у творі представлений найменуваннями політичних і громадських діячів різного рангу — від голови Новоселицького райвиконкому до Президентів України. Найширшим діапазоном варіантів характеризується найменування Івана Дзюби: *Дзюба, І. Дзюба, Іван Дзюба, Іван Михайлович, І. М. Дзюба, Дзюба І. М., Іван Михайлович Дзюба, Дзюба Іван Михайлович, Іван-академік*, серед яких один із найчастотніших — *Іван Михайлович*, що свідчить про велику повагу Марії Матіос до митця («*Таких людей я знаю мало...*» [5, с. 210]; «*...один з перших, правдивих, Героїв України*» [5, с. 255]). Іменуючи Президентів, авторка послуговується численними одно-, дво- й тричленними антропонімами (*Кравчук, Леонід Кравчук, Леонід Макарович; Кучма, Леонід Кучма, Леонід Данилович, Л. Кучма; Віктор, Ющенко, Віктор Ющенко, Віктор Андрійович, В. Ющенко; Янукович, Віктор Янукович, В. Янукович*), бо знає їх усіх «*не зблизька. Але й не з кабінету*» [5, с. 235].

Вагомий ряд антропонімів, що відбивають національно-культурний колорит сучасного Марії Матіос часового простору, — найменування культурних діячів, із якими вона перетиналася в різні періоди життя. Так, одним із її сусідів був письменник Анатолій Дімаров, і приятельське ставлення авторки відображене у варіантах найменувань його (*Дімаров, дід Анатолій, Анатолій Андрійович, Анатолій Андрійович Дімаров*), його дружини (*Дуся, Євдокія Несторівна*) та їхнього подружжя (*родина Дімарових*). Цікавими варіантами номінації наділено Дмитра Стуса, якого письменниця любить, «*як свого старшого сина, і чомусь завжди однаково, поблажливо і з розумінням, що би про нього не говорили інші: бо... не була у його шкірі, коли йому казали, що його батько у тюрязі...*» [5, с. 299]: *Стус, Дмитро Стус, Дмитро Васильович Стус, Стус-син, Стусик, Дмитрик Васильович Стус*.

Особливе, виняткове місце у книзі посідає згадка про родину Івасюків, тепле ставлення до якої можна простежити завдяки варіантам онімів, якими авторка називає членів цієї родини. Варіант номінування Михайла Григоровича Івасюка, письменника-прозаїка, викладача, батька видатного композитора, з використанням антропоформули «ім'я + ім'я по батькові» квантитативно перевищує всі інші (нами за-

фіксовано 28 уживань), що демонструє повагу до його педагогічного таланту, такту, ерудиції (пор.: варіант *М. Івасюк* трапляється одноразово, *Михайло Григорович Івасюк* та *Івасюк-старший* — тричі, *Михайло Івасюк* — 8 разів). Так само багаторазове вживання варіанту іменування матері Івасюка *Софія Іванівна* свідчить про імпонування авторці скромності, інтелігентності цієї жінки. Неабияку прихильність до родини Івасюків письменниця підтверджує й способом номінації їхньої хатньої робітниці Колотилюк Магдаліни Порфирівни, застосовуючи квалітатив: «*свята, прекрасна, терпляча Міля*» [5, с. 151]. Щодо іменування самого композитора, має місце різноманіття варіантів: *Володимир, Володя, Володимир Івасюк, Володя Івасюк, Івасюк, Івасюк-митець*. Використовуючи ім'я-гіпокористику *Володя*, авторка показує, що її стосунки з ним доволі тісні та дружні, а формулою «ім'я + прикладка» *Івасюк-митець* висловлює захоплення творчістю Івасюка-молодшого. Простота Оксани Івасюк у спілкуванні з товаришками знаходить відбиток у демінутивах *Оксанка, Оксаночка*.

Привертає увагу не лише наявність квалітативних форм, але й, навпаки, відсутність їх там, де вони б могли бути вжиті, наприклад, у найменуванні художника-оформлювача досліджуваної нами книги Сергія Іванова (варіанти: *Сергій Ілліч, Сергій Іванов, С. Іванов, Іванов*), оскільки, за словами самої Марії Матіос, між ними, «*між художником і письменником триває щось більше, ніж пристрасть. Це одночасове загоряння від чергової... ідеї*». У цьому випадку варіантами іменувань підкреслено взаємоповагу й стриманість при якомусь «космічному» зв'язкові: «*я знаю, що він — мій художник. А Сергій Ілліч, очевидно, підозрює, що я — його письменник*» [5, с. 287].

Особливе ставлення, своє та інших відомих людей, до Ліни Костенко, як до «*великого філософа нашої сучасності*», відображають варіанти *Ліна Василівна, Ліна Костенко, Ліна Василівна Костенко*. Зокрема, Євген Марчук в інтерв'ю Марії Матіос, надрукованому в «Літературній Україні» 5-го березня 1998 року, називаючи її геніальною поетесою, поетесою-філософом, уживає всі три варіанти найменування.

Окрім тих, хто живе в одну епоху з авторкою, у творі наявна група культурних діячів минулих століть, яких подеколи іменовано так, наче вони насправді є її сучасниками: Соломія Крушельницька → «*неперевершена*» *Мія*, Леся Українка → *Леся*, Климент Квітка → *Кльо-ня*. Варто зазначити, що подібні слововживання є контекстуальними:

письменниця наголошує, що вони «були живими людьми зі своїми живими пристрастями», і «ніхто ж бо сьогодні не змушує благоговіти чи молитися ні на кого», а треба, як вони, «мати бодай би царя в голові, якщо не національну свідомість, сформовану в людині... за вказівником землі, громадянином якої ти є» [5, с. 348–349]. Вкраплення безваріантних антропонімів, що називають видатних іноземних художників, композиторів, поетів, письменників минулого (*Гоген, Дюрер, Бетховен, Гайдн, Дебюссі, Ліст, Гійом, Бодлер, Верлен, Байрон, Гайне, Гойя, Мопассан, Кафка, Шекспір* тощо), демонструють, що наша культура є невід’ємною частиною світової.

Аналізуючи номінацію реальних осіб у досліджуваному творі, ми дійшли **висновків**, що варіанти найменувань осіб, які фігурують у тексті, несуть смислове навантаження, оскільки вживані залежно від специфіки описуваної ситуації або ставлення авторки та інших персонажів до згадуваної постаті. Такі антропонімні варіанти є суттєвими складовими формування у читача уявлення про людину. Початково відіграючи хронотопічну роль, оніми автобіографічного твору завдяки письменницькому талантові Марії Матіос набувають у контексті різного конотативного забарвлення та стають емотивно зарядженими. **Перспективи подальшого дослідження** полягатимуть у вивченні функціональних особливостей регіонального антропонімікону творів Марії Матіос.

Список використаної літератури

1. Бакум З. П. Антропоніми у мові творів Марії Матіос / З. П. Бакум // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». — 2010. — № 12. — С. 197–201.
2. Бербер Н. М. Про актуалізацію асоціативного потенціалу антропонімів у художньому тексті (на матеріалі роману «Солодка Даруся» Марії Матіос) / Н. М. Бербер // Записки з ономастики. — 2010. — Вип. 13. — С. 14–24.
3. Бучко Г. Є. Антропонімія «малої батьківщини» Івана Франка в офіційних документах та у художніх творах Каменяра / Г. Є. Бучко // Іван Франко: дух, наука, думка, воля : Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка, 27 вер. — 1 жовт. 2006 р., Львів. Т. 2 / Львівський національний університет ім. І. Франка; відп. ред. І. Вакарчук; редкол.: Б. Бунчук [та ін.]. — Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2010. — Т. 2. — С. 96–103.

4. Галич В. М. Антропонімія Олеся Гончара: природа, еволюція, стилістика [Текст] / В. М. Галич. — Луганськ : Знання, 2002. — 212 с. — ISBN 966–7915–07–7.
5. Матиос М. В. Вирвані сторінки з автобіографії [Текст] / М. В. Матиос. — Львів : ЛА «Піраміда», 2011. — 368 с. — ISBN 978–966–441–176–6.
6. Наливайко М. Я. Неофіційна антропонімія сучасного села / М. Я. Наливайко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — 2012. — Вип. 56, ч. 1. — С. 340–346.
7. Саврей О. В. Функціонування фонових онімів у прозі Ольги Кобилянської / О. В. Саврей // Записки з ономастики. — 2013. — Вип. 2. — С. 93–102.

Козловская Д. В.

*аспирант кафедри української філології і культури
Донецького національного університету (г. Вінниця)
e-mail: kozlovskayadv@meta.ua*

СМЫСЛОВАЯ НАГРУЗКА ВАРИАНТОВ НАИМЕНОВАНИЯ ПЕРСОНАЖЕЙ В КНИГЕ-ДАЙДЖЕСТЕ МАРИИ МАТИОС «ВЫРВАННЫЕ СТРАНИЦЫ ИЗ АВТОБИОГРАФИИ»

Резюме

В статье проанализирована семантическая нагрузка вариантов наименования персонажей произведения Марии Матиос «Вырванные страницы из автобиографии». Зафиксированы наиболее наполненные по значению варианты антропонимов, которые, кроме хронологической, выполняют эмотивную функцию.

Ключевые слова: *вариант наименования, смысловая нагрузка, отыменное наименование, денотат, квалитатив, деминутив.*

Kozlovska D.

postgraduate student

Department of Ukrainian Philology and Culture

Donetsk National University (Vinnytsia)

e-mail: kozlovskayadv@meta.ua

**SEMANTIC LOAD OF THE NAMING OPTIONS OF CHARACTERS IN
MARIA MATIOS'S BOOK-DIGEST «PAGES TORN-OUT FROM THE AUTO-
BIOGRAPHY»**

Abstract

The semantic load of naming options of the characters of Marya Matios's work «Pages torn-out from the autobiography» is analyzed in the article. The most meaningful anthroponymic variants which perform an emotional function, except of a space-time, are fixed. The purpose of our article is to analyze the use of the naming options of characters in the work. The objectives are: conventional clustering of the anthroponyms by location of their carriers in the hierarchy of activity types and in the space-time; determining of semantic load of the most meaningful naming options. The names of the characters in the book-digest are the object of the study. The subject of consideration is the semantic load of anthroponymic variants of the real persons in the work. The names of social doers, statesmen, and cultural figures, authoress' teachers, friends, countrymen act as one of the defining components in the construction of scenario of this digest, becoming the peculiar braces that contribute to the deployment of the plot and provide integrity to the text. Analyzing the nomination of real persons in the investigated work, we have come to conclusions. Personages' name options have semantic load because of usage according to the specificity of described situation or the writer's and other characters' attitude to the mentioned persona. Such anthroponymic variants are essential constituents of the forming a reader's idea about the man. Initially playing a space-time role, onyms of autobiographical work acquire different connotative markings in the context and become emotionally charged. The prospects for further research will be consist in study of functional features of the regional anthroponymic system in the Marya Matios's works.

Key words: *naming option, semantic load, denominative naming, denotation, qualitative, diminutive.*

Надійшла до редакції 03.05.2015